

ПРОФЕСИОНАЛНА ОРИЈЕНТАЦИЈА УЧЕНИКА СА ИНТЕЛЕКТУАЛНОМ ОМЕТЕНОШЋУ

Биљана Милановић–Доброта, Марина Радић–Шестић

Факултет за специјалну едукацију и рехабилитацију, Београд

Професионална оријентација особа са интелектуалном ометеношћу своје фазе реализује током Једногодишњег оспособљавања за рад. То је транзициони период школовања, специфично конципиран за средњошколски васпитно – образовни систем интелектуално ометених ученика. На основу стручних систематских процена мултидисциплинарног тима пружа се помоћ и подршка ученику и његовој породици да изабере адекватно занимање. Координираним активностима, мерама и ангажовањем свих учесника овог дуготрајног процеса врши се усклађивање неопходних способности ученика са захтевима одређеног занимања чиме се минимализују грешка у професионалној оријентацији. Конклузија о даљем току школовања и професионалном оспособљавању доноси се заједничком одлуком Комисије за професионалну оријентацију која усмерава ученика у оно занимање у коме има највеће изгледе да оствари свој максимум, лакше се запосли и постигне задовољство у раду и животу.

КЉУЧНЕ РЕЧИ: професионална оријентација, интелектуална ометеност, комисија за професионалну оријентацију

Професионална оријентација представља интегрални део рехабилитације, заправо њен уводни део, и подразумева пружање стручне помоћи појединцу да изабере занимање које је адекватно његовим преосталим латентним могућностима и способностима (Радић–Шестић, 1998).

Професионалну оријентацију можемо посматрати у ужем и ширем смислу. Карактеристика професионалне оријентације у ужем смислу подразумева индивидуално давање савета при избору занимања непосредно пред коначном одлуком, а на основу психолошког испити-

вања. Овај вид усмеравања није препоручљив за особе са интелектуалном ометеношћу. За разлику од професионалне оријентације у ужем смислу, професионална оријентација у ширем смислу је свеобухватнија, системска, континуирана и плански организована активност која помаже свима онима који су у директној или индиректној вези са особом која се професионално оријентише, пружајући јој неопходну подршку током читавог процеса професионалне оријентације. Искуства из праксе потврђују да само добро припремљена, објективна и стручно спроведена професионална оријентација, усклађена са жељама и интересовањима ученика, појачава мотивацију, гарантује бољи успех у раду и социо-економску независност оспособљених особа.

Такође, професионална оријентација је и флексибилан процес који се квалитативно мења, проширује и адаптира широј друштвеној заједници, јер представља карику која повезује потребе поједица са потребама друштва за одређеним занимањима. Будући да су бројни фактори (друштвени односи и уређење, техничка револуција, подела рада итд.) утицали на квалитет и квантитет развоја занимања и допринели да многа занимања одумиру, нова настају а нека се модификују, важно је пратити, помагати и унапређивати професионално усмеравање. Иако се последних година интензивније говори о значају професионалне оријентације за нашу земљу, чињеница је, да је била много више запостављена у „типичном“ систему школовања, него у професионалној рехабилитацији особа са интелектуалном ометеношћу.

У складу са променама у законским нормама које промовишу инклузију, недискриминацију и квотни систем запошљавања особа са тешкоћама у менталном развоју, јављају се нове околности које подржавају савремене тенденције и принципе у спровођењу свих **фаза** професионалне оријентације:

- *професионално информисање*– представља релативно дуг период; састоји се у пружању различитих података и обавештења ученицима и родитељима у вези с избором занимања и запослења; упознаје се целокупна личност ученика; развија се правилан однос према раду кроз информисање о различитим подручјима рада и образовним профилима; мотивишу се ученици итд. Током ове фазе паралелно се врши и испитивање професионалних интересовања ученика.
- *професионално саветовање* – има за циљ да помогне ученику да стекне увид у властите могућности и објективне захтеве даљег школовања, као и могућности запослења, те да се сви фактори ускладе на најбољи могући начин. То значи, да је професионално саветовање процес пружања помоћи стручног тима током из-

бора занимања, док је професионални савет саопштавање резултата тог процеса.

- *евалуација саветованих особа* – представља организован, научно заснован и систематски спроведен процес адаптације ученика у изабраном– саветованом занимању, кроз контролу успеха у радној средини и предузимању мера ради постизања задовољства и продуктивности у раду, али и унапређивању целокупног процеса професионалне оријентације.

Савремена професионална оријентација ученика са интелектуалном ометеношћу има вишеструку *улогу*:

а) да минимализује грешку у избору занимања особа са интелектуалном ометеношћу или да на време реагује и изврши промену

б) да партнерским односом породице и школом обезбеди најбоље услове за квалитативно професионално оспособљавање особа са интелектуалном ометеношћу

ц) да на основу познатих информација Националне службе за запошљавање предвиди реалне могућности запошљавања уз подршку или без ње и допринесе борби против незапослености

д) да у сарадњи са потенцијалним послодавцима припреми радну средину путем едукације и адаптације радне средине

е) да помогне и оснажи појединца у развоју позитивног селф-концепта, адаптивног понашања, осећаја сигурности и да делује у складу са заједничким интересима свих учесника

ф) да формира базу података која ће бити основ професионалног оспособљавања, индивидуалног едукативног планирања, транзиције, запошљавања и каријерног вођења

г) да прошири делатност наставника и школе кроз интерресорну сарадњу и умрежавање установа

х) да идентификује факторе који могу позитивно или ометајуће деловати на остале фазе професионалне рехабилитације

и) да обезбеди квалитетну обуку ради лакше хоризонталне проходности у друге средње стручне школе

ј) да перманентно усавршава своје задатке засноване на научно-истраживачким радовима

На основу свега наведеног, можемо рећи да професионална оријентација представља комплексни период целокупног система професионалне рехабилитације особа са интелектуалном ометеношћу током које се формира стабилна база за успешно спровођење осталих фаза. Конкретније, професионална оријентација омогућава пружање помоћи при избору занимања са циљем да се изнађе најоптималније занимање и радно место за које особа поседује способности и аспирације,

а на коме ће њен радни учинак бити максимално успешан уз задовољство на раду.

Професионална оријентација интелектуално ометених ученика у Једногодишњем оспособљавању за рад

Процес *предпрофесионалне оријентације ученика са интелектуалном ометеношћу* започиње још у детињству, наставља се током основне школе, с посебним акцентом на наставу Општетехничког образовања у оквиру које се откривају и развијају преостале способности, склоности, интересовања ученика и формира позитиван однос према раду. У Једногодишњем оспособљавању за рад тј. првој, припремној години средње школе за интелектуално ометене ученике, професионално усмеравање ученика се надовезује на активности основних школа. Пре уписа ученика у Једногодишње оспособљавање за рад, у другом полугодишту осмог разреда, одржавају се консултативни састанци са стручним тимовима основних школа, а потом и родитељски састанци на којима се родитељи и ученици упознају са режимом школовања, избором занимања, условима рада у школским радионицама, основним карактеристикама и захтевима занимања, као и индикацијама и контраиндикацијама за обављање појединих занимања. Паралелно се одвија и тимска обрада ученика од стране психолога, дефектолога и социјалног радника, са циљем да се сагледају психофизичке способности, педагошко постигнуће, мотивација и социо-економски статус. По завршетку испитивања родитељи се појединачно упознају са прогнозом и могућим ограничењима, након чега се приступа упису у Једногодишње оспособљавање за рад.

Једногодишње оспособљавање за рад представља јединствени и специфични систем школовања ученика са интелектуалном ометеношћу током којег се реализује професионална оријентација. Може се рећи да је Једногодишње оспособљавање за рад транзициони период школовања за све ученике са интелектуалном ометеношћу који упишу средњу школу након завршетка основне школе. Захваљујући свом опсервационом карактеру омогућава се лакша, безболнија, квалитетнија и успешнија професионална оријентација ових особа.

Познато је да ученици са интелектуалном ометеношћу унутар исте категорије испољавају широк распон интелектуалних и других индивидуалних разлика. Досадашња испитивања су показала да се интелектуални капацитети ових особа нису показали као једини фактор успеха у раду током професионалног прилагођавања. Често су значајну улогу имали неки неинтелектуални фактори (мотивација за рад, адаптивно понашање, социјална компетенција, степен самосталности, темпера-

мент и др.) Ако као предуслов успешности у занимању укључимо говорни и језички статус, опште здравствено стање и читав низ других карактеристика, можемо закључити колики је значај правилно вођене професионалне оријентације и колики је значај овако конструисаног јединственог разреда.

Наставни план и програм Једногодишњег оспособљавања за рад садржи опште образовне предмете: Српски језик и књижевност– 4, Математика– 3, Основе природних дисциплина (физика, хемија, биологија) – 3, Основе друштвених дисциплина (географија, историја, социологија) – 3, Ликовна култура– 2, Физичко васпитање– 2, Музика– 1. Њихова функција је двојачко постављена– прво, да пружи проширена знања из опште културе и друго, да допринесе развоју неких способности ученика неопходних за даље образовање. Поред ових предмета ученици савлађују садржаје једног општетехничког програма – Основе технике рада– 2 часа теорије + 10 часова практичне наставе недељно.

Циљ предмета Основе технике рада је да се провере склоности и психофизичке способности ученика у појединим подручјима рада, ради избора образовног профила, где ће се оспособити за елементарне радне задатке на нивоу нижег степена стручности у Једногодишњем оспособљавању за рад.

Задаци програмских садржаја дати су у теоријској настави уопштено за сва подручја рада, а програмски садржаји практичне наставе садрже своје циљеве и задатке у зависности од подручја рада и образовних профила – занимања. Нагласићемо да подручје рада обухвата велику групу сродних занимања која садрже 50% заједничких стручних садржаја, док занимање представља скуп послова и радних задатака које обавља једна особа која поседује одговарајућа знања, вештине и способности. (нпр: подручје рада: хемија, неметали, графичарство – занимање: металофарбар, књиговезац и др.)

Реализација програмских садржаја Основе технике рада у *првом полугодишту* садржи наставне теме које ће ученике упознати са образовним профилима– занимањима за које школа организује васпитно-образовни рад, али и са привредном и индустријском средином и регионом где се налази седиште школе.

Садржаји програма упознају ученике са радним местом, мерама заштите на раду, основним алатом, машинама и уређајима, основним и једноставним пословима у процесу рада и основним теоријским информацијама које ученик треба да усвоји. Кроз све тематске области код ученика се развија правилан однос према раду, поштовање технолошке дисциплине, стварање основних навика личне и колективне хигијене.

Програмски садржаји у *другом полугодишту* подељени су по подручјима рада и ученици реализују садржај само оног подручја рада за који су опредељени на крају првог полугодишта од стране Комисије за професионалну оријентацију.

Предвиђене *теоријске наставне теме* могу се реализовати у сваком подручју рада и садрже: основно упознавање са радним местом, основним појмовима о сировинама и материјалима којима ће се ученик упознати на практичној настави, алатима, машинама и уређајима, основним поступцима рада, сортирању и паковању производа као и мерама заштите на раду и одржавању личне и колективне хигијене.

Програмски *садржаји практичне наставе* реализују се у опремљеним школским радионицама, заштићеним радионицама или у отвореној привреди, по подручјима рада, са циљем, задацима и наставним темама који ће оспособити ученике за елементарне радне задатке у одабраном образовном профилу на нивоу манипуланта. За сваку групацију послова у зависности од подручја рада дата су упутства за реализацију програмских садржаја и одређена су потребна знања и учења неопходна за обављање групе послова, што представља основу за избор образовног профила и даље професионално оспособљавање.

Наставник практичне наставе у сарадњи са наставником дефектологом планира радне задатке, а прописани програмски садржаји могу се кроз оперативне планове рада прилагођавати психофизичким могућностима ученика. Флексибилност обима и броја часова у реализацији програмских садржаја је нужна због хетерогености одељења или групе ученика. Оваквим поступком рада могу се планирати и формулисати програмски садржаји, радне вежбе и задаци и правилно структурирати појмови и задаци који треба да се науче и усвоје, а који су адаптирани сваком ученику, што резултира максималном развоју ученичких потенцијала. Наставник дефектолог одабира адекватне методе рада, облике и поступке у реализацији програма. Такође, у реализацији програмских садржаја координира са стручним сарадницима у школи : психологом, социјалним радником, одељенским старешином, породичом итд. Допринос свеобухватној професионалној оријентацији ученика дају и стручни органи школе као што су активни, одељенска и разредна веће, али и руководиоци ваннаставних активности који сви заједно чине максималне напоре да се ученик упозна са својим потенцијалима и постане свестан својих могућности и подобности за одређено занимање.

Праћење и оцењивање ученика кроз предмет Основе технике рада врши се уз помоћ индивидуалних радних листа које ће проценити степен усвојености знања, умења и вештина ученика при оспособља-

вању за рад, након чега се сумира оцена за сваки класификациони период и процењује да ли је ученик прошао кроз предвиђене операције оспособљавања за рад. Елементи неопходни за конституисање радне листе за праћење ученика су: индивидуални интелектуални потенцијали ученика, моторичка и мануелна способност ученика, технолошки поступци рада у зависности од подручја рада, технолошка и радна дисциплина, коришћење хигијенско– технолошке мере заштите на раду и мотивисаност ученика за избор образовног профила. (Службени гласник, бр. 4, 1994.)

При крају другог полугодишта Једногодишњег оспособљавања за рад обављају се специјалистички лекарски прегледи ученика (офтамолога, оториноларинголога, кардиолога, неуропсихијатра, гинеколога, специјалисте медицине рада и по потреби других специјалиста). Сагледавајући психофизичке способности ученика, резултате и постигнућа на теоријској и практичној настави, здравствено стање, мотивацију, жеље и интересовање ученика и родитеља на крају другог полугодишта, финализацију послова професионалног саветовања обавља Комисија за професионалну оријентацију која саопштава резултат професионалног саветовања.

Улога и задаци Комисије за професионалну оријентацију ученика са интелектуалном ометеношћу

Када се говори о професионалној оријентацији уопште, а посебно о професионалној оријентацији ученика са интелектуалним ометеношћу, стручњаци из ове области наводе неопходност тимског рада као детерминанту успешне професионалне оријентације. За правилно спровођење процеса усмеравања ученика за избор занимања потребан је организовани мултидисциплинарни приступ заснован на усклађеном деловању тима стручњака. Перков (2009) је дефинисао тим као скуп људи с комплементарним вештинама, који су подједнако одани и посвећени заједничком циљу и смислу рада, као и приступу решавања проблема при чему постоји снажан осећај узајамне одговорности. Као сложен облик рада, тим се успоставља у случају комплексних (неструктурираних) задатака који немају једноставна решења и у случају када су исцрпљене све остале могућности. Будући да је професионална оријентација ученика са интелектуалном ометеношћу комплексан и дуготрајан процес, само активности ужег стручног тима школе су недовољне за успешну професионалну оријентацију тако да се тим проширује неопходним стручњацима који учествују у раду Комисије за професионалну оријентацију. Свако од чланова тима за професионалну оријентацију предста-

вља извор информација које су потребне да се попуни слика особе која се професионално оријентише.

- *Психолог* – примењује различита тестирања општих и специфичних способности ученика; процењује професионална интересовања; препознаје индивидуалне потребе; помаже ученицима да развију адекватне механизме суочавања и превазилажења стресних догађаја и кризних ситуација; јача самопоуздање, самопоштовање, сигурност ученика; даје савете ученицима и породици да квалитетно подстичу ученикове потенцијале; помаже у успостављању контаката с институцијама које су потребне ученику (нпр. Институт за ментално здравље, организације које се баве осмишљавањем слободног времена, развојна саветовалишта, итд.) ; обавља саветодавне разговоре са наставницима итд.
- *Социјални радник* – испитује социо-економски статус породице и међусобне односе чланова; пружа стручну помоћ ученицима и родитељима око остваривања одређених права (претплатне карте и маркице за превоз, стипендије, права из социјалне и дечје заштите) ; обавља теренске посете породицама ученика, домовима за децу, установама у којима ученици обављају праксу; организује систематске и лекарске прегледе; организује састанке са стручним тимовима основних школа у вези са припремом ученика VIII разреда за упис; обавља консултативне разговоре са наставницима итд.
- *Дефектолог* – носилац целокупног процеса професионалне оријентације– приликом уписа ученика процењује општа знања и начин репродукције, општа и професионална интересовања, начин коришћења слободног времена; током Једногодишњег оспособљавања за рад врши детаљну опсервацију ученика, бира најбоље методе и поступке у раду; попуњава радну листу праћења ученика; учествује у изради индивидуалног образовног програма; координира рад стручних органа у школи; помаже ученику у овладавању социјалних вештина; сарађује са Центром за професионалну оријентацију Националне службе за запошљавање; помаже у планирању активности током транзиционог периода итд.
- *Одељењски старешина* – најинтензивније сарађује са учеником и породицом; прати личне и породичне односе, понашање учени-

ка у школи и ван ње, однос према друговима и наставницима, ангажовање у ваннастаним активностима; саветодавним радом усклађује жеље и могућности ученика; ради на оснаживању ученикових потенцијала; редовно организује родитељске састанке и састанке одељенских већа; води педагошку документацију; непосредно сарађује са предметним наставницима итд.

- *Наставник практичне наставе* – организује и реализује рад у школским радионицама у договору са дефектологом; информисе ученике о захтевима рада; процењује радну успешност; прати ангажовање ученика, мотивацију, интересовања, степен напредовања у стицању специфичних радних вештина.
- *Спец. медицине рада* – оцењује посебне услове рада и посебне здравствене и функционалне способности ученика неопходне за рад у одређеном занимању; синхронизује конкретне захтеве рада са здравственим стањем ученика; дефинисе могуће ризике по здравље, и превенира болести у вези са радом; учествује у анализи радног места.
- *Неуропсихијатар* – врши неуропсихијатријске процене и праћења; анализира здравствену историју; препознаје везу између менталних и физичких поремећаја; планира и спроводи третман; предочава присутност других недостатака контраиндикованих за одређено занимање; обавља информативно саветодавне разговоре са учеником и породицом.
- *Породица* – уско сарађује са школом – информисе чланове тима о активностима ученика у кући, присуствује и активно учествује на родитељским састанцима и састанцима стручног тима; пружа информације о интересовањима ученика; начину коришћења слободног времена; учествује у изради индивидуалних образовних планова; ангажује се у пружању подршке ученику.
- *Ученик* – субјект, централни члан Комисије за професионалну оријентацију; заступа своја мишљења, ставове, очекивања, жеље; активно сарађује са свим члановима тима и равноправно учествује у доношењу одлуке.
- *Стручњаци осталих профила* – зависно од индивидуалних потреба ученика и неопходних додатних процена.

Комисија за професионалну оријентацију функционише као целина у којој сви чланови активно учествују у избору занимања. Једино тако ученик са интелектуалном ометеношћу се може сагледати са свих аспеката и смањити могућност да се погрешно доноси одлука. На основу мишљења и информација свих чланова Комисије, постигнућа на теоријској и практичној настави, могућностима, способностима, жељама ученика, Комисија за професионалну оријентацију доноси одлуку која може бити:

1. оспособљен за обављање свих операција самостално – упућује се за III степен школовања;
2. оспособљен за обављање радних операција у заштитним условима – упућује се за II степен школовања;
3. делимично оспособљен за рад у заштитним условима уз сталну помоћ – добија уверење са усвојеним радним операцијама;
4. није показао задовољавајући успех – упућује се да понови разред;
5. није радно оспособљен за укључивање у радну средину – упућује се на даљи третман.

Доношењем одлуке и/или усмеравањем ученика у одређени образовни профил – занимање, процес професионалне оријентације се не завршава, већ се од стране мултидисциплинарног тима стручњака и даље наставља с пружањем помоћи до коначног прилагођавања и успешности ученика у саветованом занимању. Тај период представља трећу фазу професионалне оријентације, фазу евалуације саветованих особа током које се прати успешност савладавања радних операција, адаптације и мотивације ученика и родитеља, проверава се да ли саветовано занимање адекватно ученику, предузимају се мере ради лакше адаптације, а у специфичним случајевима се приступа и промени занимања.

УМЕСТО ЗАКЉУЧКА

Професионална оријентација особа са интелектуалном ометеношћу реализује своје фазе током Једногодишњег оспособљавања за рад. Мултидисциплинарни тим стручњака који је укључен у процес оријентације, спроводи детаљне процене ученикових способности, идентификује и активира потенцијале и тимски делује у циљу максималне подршке и помоћи приликом усмеравања за одређено занимање. Таквим детаљним и систематичним приступом формира се база података која је предуслов квалитетног и успешног спровођења осталих фаза професионалне рехабилитације.

ЛИТЕРАТУРА

1. Андрејевић, Д. (1992): Професионално оспособљавање глувих и наглувих особа, Завод за издавање уџбеника, Београд
2. Радић-Шестић, М. (1998): Системи професионалног оспособљавања особа оштећеног слуха, Задужбина Андрејевић, Београд
3. Службени гласник РС – 24. август 1994. год.
4. Жигић, В., Радић-Шестић, М. (2006): Запошљавање особа оштећеног вида и/или слуха, ФАСПЕР, Центар за издавачку делатност – ЦИДД, Београд
5. [www.business.hr/B.HR-danas/od 10.04.2009](http://www.business.hr/B.HR-danas/od_10.04.2009), Perkov, D. – Тимски рад и креативност

PROFESSIONAL ORIENTATION OF STUDENTS WITH INTELLECTUAL DISABILITY

BILJANA MILANOVIC– DOBROTA, MARINA RADIC– SESTIC

Faculty of Special Education and Rehabilitation, University of Belgrade, Serbia

SUMMARY

Professional orientation of people with intellectual disabilities realizes its phases during one-year vocational training. It is a transition period of schooling, specifically designed for high school teaching system intellectually disabled students. Assistance and support to the student and his family, to choose the appropriate profession, is given on the basis of systematic assessment of professional multidisciplinary team. Harmonization of necessary students' skills with the requirements of a certain profession is done by coordinating activities, measurements and engaging of all participants in this long process, which minimize fault in the professional orientation. Conclusion on the further education and professional training is made by a joint decision of the Commission for professional orientation, which directs the students in that occupation in which there is most likely to achieve their best, to get job easier and achieve satisfaction in work and life.

KEY WORDS: professional orientation, intellectual disability, the commission for professional orientation